

Sopimustulkinnan perusteet

Vesa Annola ja Mika Ilari Kärkkäinen

1. painos

Copyright © 2022 Alma Talent Oy ja tekijät
Yhteistyössä Lakimiesliiton Kustannus

Kansi: Outi Pallari
Taitto: Helene Lindfors

ISBN 978-952-14-4440-1
ISBN 978-952-14-4442-5 (verkkokirja)

Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu 2022

Anna palaute kirjasta: kustannustoimitus@almatalent.fi

Esipuhe

Kirjan nimeksi valikoitui Sopimustulkinnan perusteet. Nimen tarkoituksena on kuvata kirjan merkitystä sopimustulkinnan perustietoja sisältävänä teoksena. Tältä osin nimi kuvaakin hyvin kirjan sisältöä ja sen luonnetta oppikirjana. Kirja voi silloin toimia johdatuksena sopimustulkintaan ja myöhempään syvällisempään osaamiseen.

Sopimustulkinnan perusteita käsittelevä teos ei kuitenkaan voi olla kokonaan vain perusteita. Sopimustulkinta kiinnittyy aina osaksi sopimusoikeuden yleisiä oppeja ja samalla rakentuu niiden varaan. Siinä mielessä sopimustulkintaa perusteiltaankin edeltää ja yhdistää sopimusoikeuden yleisten perusteiden hallitseminen. Kirjan perusteisiin liittyvästä tavoitteesta huolimatta monet käsitteet saattavat tuoda oman vaikeutensa asian hahmottamiseen. Toivomme, että kirjan tavoiteltu johdonmukaisuus voisi kuitenkin olla apuna asian omaksumisessa ja kokonaisuuden hahmottamisessa.

FUNDAMENTALS - PERUSTA

Suomalainen termi ”perusteet” ei täysin saavuta tulkinnankaan osalta sitä kaikkea, mihin teoksella on pyritty. Tätä toista ominaisuutta kuvaisi ”perusteita” paremmin ehkä englanninkielinen termi *fundamentals*. Siinä huomio kohdistuu perustietojen esittämistä enemmän tarkasteltavan teeman keskeisiin seikkoihin, fundamentteihin.

Fundamenttien määrittäminen edellyttää kirjoittajilta valintojen tekemistä enemmän kuin pelkkä perusteet sisältävä teos, jossa huomio voi suurelta osin kohdistua perusinformaation keräämiseen. Fundamenttien esittäminen edellyttää niiden tunnistamista, rajojen

määrittämistä ja kuvaamista sekä vielä niiden sijoittamista suhteessa ympäristöönsä ja muihin fundamentteihin. Se tarkoittaa pelkistämistä ja asioiden ytimen etsimistä. Tässä teoksessa on pyritty osaltaan myös siihen.

TUTKIMUSTA

Fundamenteista kirjoittaminen on edellyttänyt toimia, joita oikeustieteessä voidaan pitää tutkimuksena. Teos perustuu suurelta osin Annolan aiemmin kirjoittamaan teokseen *Sopimustulkinta – Teoria, vaiheet, menettely*. Käsillä olevassa teoksessa tulkintaopin keskeiset seikat on kuitenkin pyritty nostamaan esille vielä selvemmin. Jos teoksessa esitettyjä seikkoja, kannanottoja ja jäsentelyjä pidetään itsestään selvinä, teos on mielestämme entistä onnistuneempi.

Tutkimuksellisuutta ilmentävät osaltaan myös kirjassa käytettävät käsitteet. Käsitteillä on pyritty kuvaamaan ja jäsentämään vallitsevaa oikeustilaa – ei muuttamaan sitä. Osaa käsitteistä ei ole vakiintuneesti käytetty sopimustulkintaa koskevassa kirjallisuudessa tai oikeuskäytännössäkään. Mallista ja sen käsitteistä on kuitenkin keskusteltu laajasti suomalaisen tuomarikunnan kanssa yli vuosikymmenen ajan muun muassa oikeusministeriön ja sittemmin Tuomioistuinviraston järjestämässä tuomarikoulutuksessa. Senkin perusteella uskaltaudumme esittämään mallin yhtenäisen kokonaiskuvan muodostamiseksi tulkintaprosessista. Käsitteiden ymmärtämisen tueksi kirjan loppuun on koottu tiiviit esitykset keskeisistä kirjassa käytetyistä käsitteistä.

KÄSIKIRJA JA OHJEKIRJA

Muiden tavoitteiden ohella toivomme teoksen toimivan myös käsikirjana ja vielä laajemmin käytännön ohjekirjana. Tätä voi tukea ennen kaikkea sopimustulkinnan hahmottaminen prosessina.

Tuki voi toteutua eri tavoin. On tapauksia ja riitatilanteita, joissa voidaan seurata teoksessa esitettyä prosessia lähes kokonaisuudessaan. Tästä osoituksena on esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2001:34, jota teoksen tulkintamalli suurelta osin noudattaa.

TOTEUTUSVASTUU

Olemme jakaneet tämän teoksen toteutusvastuun siten, että Annola on vastannut nyt käsillä olevan teoksen muotoiluista päälukujen 1–3 osalta ja Kärkkäinen lukujen 4–6.

Kärkkäinen on opettanut ja luennoinut sopimustulkinnasta laajasti sekä yliopistossa ja ammattikorkeakoulussa että myös lukuisissa yrityskoulutuksissa. Yhtäältä Kärkkäisen kokemukset ovat tukeneet kirjan pedagogisia valintoja. Toisaalta koulutuksissa keskustelut ovat kiinnittyneet osaksi käytännön sopimustoimintaa. Nämä keskustelut ovat osaltaan osoittaneet, että sopimustulkinnan opit ovat olennainen väline riitojen ratkaisemisen lisäksi myös sopimusten suunnittelussa.

KIRJAN IDEAT

Kirjan toteuttaminen sisältää kolme kantavaa ideaa. Ne ovat (1) tulkinnan jakaminen vaiheisiin, (2) kunkin vaiheen päätteeksi esitettävä presumptio sopimuksen sisällöstä ja (3) tulkintaoperaation tuottaman sisällön ja tulkintamateriaalin välisten liittymien tunnistaminen ja korostaminen.

Tulkinnan vaiheistamisessa keskeistä on ajatus siitä, että tulkinnan edellyttämä kokonaisvaltaisuus voi toteutua vain jakamalla prosessi vaiheisiin. Paradoksaalisesti kokonaisuus voidaan sen mukaan saavuttaa vain osien tarkastelun avulla. Kukin tulkintavaihe päättyy siihen mennessä arvioidun materiaalin perusteella tehtyyn presumptioon, oletamaan sopimuksen sisällöstä. Presumptio kantaa mukanaan arviota aiemmasta, kun siirrytään seuraavaan vaiheeseen. Kolmas keskeinen idea rakentuu liittymien merkityksen korostamiseen tulkintaoperaatiossa. Se korostaa argumentaation roolia – on siis tunnistettava asioiden väliset yhteydet ja tuotava ne esiin. Toisin kuin laintulkinnassa, sopimuksen sisältöön vaikuttavan materiaalin tai normiston merkitys ei yleensä ole annettua. Merkitys on erikseen perusteltava. On sen mukaisesti esimerkiksi perusteltava, miksi tietty materiaali on tulkinnassa relevanttia ja kuinka suuri painoarvo materiaalille tulisi antaa.

KIRJASSA ESITETTY TULKINTAMALLI

Teoksessa esitetään malli sopimustulkinnaksi. Malli on vain yksi mahdollinen. Sen soveltavuuteen vaikuttavat olennaisesti sopimus-

suhteen tai riitatilanteen yksilölliset olosuhteet. Sopimustulkinta voidaankin toteuttaa erilaisina prosesseina ja päätyä kuitenkin tulkintaopin mukaiseen perusteltuun – ja myös samaan – lopputulokseen. Tästä osoituksena on esimerkiksi ratkaisu KKO 2016:10, jossa tulkinnan eteneminen poikkeaa olennaisesti tässä teoksessa esitetystä. Vaikka teoksen mukaista ohjeellista tai ideaalia prosessia ei seurattaisikaan, teoksessa esitetyt jäsentelyt ja tulkintaohjeet voivat toimia tulkinnan apuna.

Teoksessa siis seurataan tulkintaprosessin tosiasiallista etenemistä. Prosessikuvauksen valitseminen kirjan toteutustavaksi vaikuttaa esitykseen eri tavoin. Oikeustieteellisissä teoksissa tarkastelussa keskiössä on tyypillisesti normihierarkia. Soveltuvia normeja tarkastellaan silloin lähtien hierarkkisesti ylimmältä tasolta edeten siitä kohti vähemmän velvoittavia oikeuslähteitä. Sopimustulkinnassakin on esitettävissä tulkinnassa soveltuviin normien lähtökohtainen hierarkia. Sen merkitys käytännössä ei kuitenkaan ole erityisen vahva. Tulkintanormien ja tulkintamateriaalin painoarvo määrittyy lopulta kunkin sopimuksen yksilöllisen tulkintatilanteen mukaisesti. Siksi tässä esitys on rakennettu sopimustulkinnan prosessin mukaiseksi.

KIITOKSET

Kiitämme Alma Talentia kirjan kustantamisesta. Ehkä valitettavan tyypilliseen tapaan kirjoittajista johtuvista syistä kirjan julkaiseminen viivästyi suunnitellusta jonkin verran. Se olisi viivästynyt vielä enemmän ilman sisältöpäällikkö Arja Lappeteläisen ja kustannustoimittaja Harri Korkeamäen lempeää mutta lujaa yhteydenpitoa. Harri on kommentillaan lisäksi merkittävästi selkeyttänyt kirjan kieliasua. Kiitos teille!

Vaasassa, huhtikuussa 2022

Vesa Annola

Mika Ilari Kärkkäinen

Sisällys

ESIPUHE	I
1 LÄHTÖKOHDAT	1
1.1 Mitä sopimustulkinta on?	1
1.2 Tulkintaprosessin kolme osaa: sopimus, tulkintamateriaali ja tulkintaoperaatio	3
1.3 Tulkintaoperaation päävaiheet: tahtotulkinta ja toissijainen tulkinta	6
1.4 Tulkintaprosessi ratkaisussa KKO 2001:34	10
2 TULKINTAMATERIAALI	19
2.1 Tulkintamateriaalin asema tulkinassa	19
2.2 Tulkintamateriaaliryhmät	21
2.2.1 Tulkintamateriaaliryhmien asema	21
2.2.2 Sopimusmateriaali tulkintamateriaaliryhmänä .	21
2.2.3 Kontekstimateriaali tulkintamateriaaliryhmänä .	23
2.2.4 Riskinjakomateriaali tulkintamateriaaliryhmänä	25
2.3 Tulkintalähteet	26
2.3.1 Tulkintalähteiden asema	26
2.3.2 Sopimusasiakirjat tulkintalähteenä.	27
2.3.3 Sopimusneuvottelut tulkintalähteenä.	28

2.3.4	Osapuolten käytäntö tulkintalähteenä	30
2.3.5	Sopimuksen täyttämistoimet tulkintalähteenä	31
2.3.6	Vakioehdot tulkintalähteenä	33
2.3.7	Toimintaympäristön käytännöt tulkintalähteenä	35
2.3.8	Oikeusnormit tulkintalähteenä	36
2.4	Tulkintamateriaalista tulkintaoperaatioon	38
3	TULKINTAVÄLINEET	39
3.1	Tulkintavälineiden määrittäminen	39
3.2	Tulkintamenetelmät	40
3.2.1	Intersubjektiivinen tulkinta – Osapuolten yksimielisyys tarkoituksesta	40
3.2.2	Objektiivinen tulkinta – Osapuolten yhteisen tarkoituksen päättely	41
3.2.3	Subjektiivinen tulkinta – Osapuolen tietoisuus toisen osapuolen tarkoituksesta	43
3.2.4	Tulkinnan painottaminen – Muu tavoite kuin osapuolten tarkoitus	46
3.2.5	Tulkintamenetelmien asema tulkintaprosessissa	49
3.3	Tulkintanormit	51
3.3.1	Oikeusnormien asema tulkinnassa	51
3.3.2	Oikeusnormit tulkintaoperaation eri vaiheissa	53
3.3.3	Tulkinnan ohjaaminen sopimuksella	54
3.4	Tulkintaympäristö	56
3.4.1	Tulkintaympäristön asema tulkintaprosessissa	56
3.4.2	Tulkintaympäristön rooli tulkintaprosessin eri vaiheissa	57
3.4.3	Tulkintaympäristön määrittäminen	59
3.5	Tulkintavälineet tulkintaprosessin osana	64

4	TEKSTITULKINTA	69
4.1	Tekstitulkinnan asema	69
4.2	Tekstin ehtotulkinta	72
4.2.1	Ehtotulkinnan vaiheet	72
4.2.2	Tulkinnan yleissisältö	74
4.2.3	Tulkinnan erityissisältö	77
4.2.4	Ehtotulkinnasta kohti systeemitulkintaa	79
4.3	Systeemitulkinta	81
4.3.1	Systeemitulkinnan asema	81
4.3.2	Sopimuksen johdonmukaisuus lähtökohtana ..	84
4.3.2.1	Johdonmukaisuusolettama ja sen vahvuus	84
4.3.2.2	Sopimuksen päämäärä	87
4.3.2.3	Otsikon merkitys	88
4.3.2.4	Sopimuksessa käytettyjen ilmaisujen johdonmukaisuus	90
4.3.2.5	Sopimuksen rakenne ja ehtojen sijoittelu	91
4.3.2.6	Pääsäännön ja poikkeuksen tulkinta ..	93
4.3.2.7	Ehdon ja sitä koskevien esimerkkien suhde	94
4.3.3	Ehtojen ristiriidan tunnistaminen ja ratkaiseminen	99
4.3.3.1	Yleistä	99
4.3.3.2	Ehtojen hierarkkisuus	100
4.3.3.3	Ehtojen yksilöllisyys	101
4.3.3.4	Ehtojen synty aika	102
5	KONTEKSTITULKINTA	105
5.1	Kontekstitulkinnan asema	105
5.1.1	Kontekstitulkinnan eteneminen ja sen osat ..	105
5.1.2	Kontekstin merkitys	106

5.2	Objektiivinen kontekstitulkinta	109
5.2.1	Objektiivinen konteksti osana kontekstitulkintaa	109
5.2.2	Sopimustyyppi tulkinnan apuna	110
5.2.3	Toimintaympäristön käytäntö kontekstitulkinnassa.	111
5.2.4	Toimintaympäristön normistot kontekstitulkinnassa.	116
5.3	Subjektiiivinen kontekstitulkinta	119
5.3.1	Subjektiiivinen konteksti osana kontekstitulkintaa	119
5.3.2	Sopimusneuvottelut kontekstitulkinnassa . . .	121
5.3.3	Sopijapuolten käytäntö kontekstitulkinnassa .	124
5.3.4	Sopimuksen täyttämistoimet kontekstitulkinnassa.	125
5.4	Tahtotulkinnan tuloksen muodostaminen	126
5.4.1	Tahtotulkinnan tulos tulkintaoperaation osana	126
5.4.2	Tahtotulkinnan lopullisuus	127
6	TOISSIJAINEN TULKINTA	131
6.1	Toissijaisen tulkinnan asema ja periaatteet . . .	131
6.2	Epäselvyyssääntö ensisijaisena riskinjakoperiaatteena	136
6.3	Minimisääntö	138
6.4	Suppea tulkinta	139
6.5	Kohtuussääntö	141
6.6	Tavallisuussääntö	142
6.7	Normatiivisuussääntö	144
6.8	Pätevyyssääntö sitovuuden ratkaisijana	145
	KÄSITTEISTÖ	149
	LÄHTEET	155
	OIKEUSTAPAUSHAKEMISTO	163